

O nezbytnosti třetí generace ve smíšeném designu, teorii a výzkumu: o překonávání nekompatibility kvalitativního a kvantitativního výzkumu¹

Manfred Max Bergman

Institut für Soziologie, Universität Basel

Abstrakt: Tato studie budiž výzvou k překonávání nekompatibility kvalitativního a kvantitativního výzkumu a obhajobou nezbytnosti třetí generace smíšeného designu. Nejprve jsou zde nastíněny předpokládané rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami. Za druhé jsou shrnuty pokusy výzkumníků využívajících smíšený design vyrovnat se s těmito rozdíly. Za třetí je kriticky hodnocena a následně odmítnuta udržitelnost těchto rozdílů. Za čtvrté jsou navrženy kroky směřující ke třetí generaci smíšeného výzkumu. V závěru jsou podány důkazy, že současný design, výzkum a teorie smíšených metod postrádají dobré základy a že alternativní zakotvení nejen lépe ospravedlní smíšený výzkum, ale také rozšíří pole jeho působnosti a zdokonalí jeho praxi.

Klíčová slova: ontologie, epistemologie, teze o nekompatibilitě, kvalitativní výzkum, kvantitativní výzkum, smíšený design výzkumu

Výzkumníci, kteří pracují s kvalitativními metodami, zdůrazňují, že realita je sociálně konstruována, že existuje těsný vztah mezi výzkumníkem a předmětem jeho zkoumání a že bádání je usměřováno situačními omezeními. Upozorňují, že zkoumání je vždy zatíženo hodnotami (*value-laden*), a hledají odpovědi na otázky, jak se utváří sociální zkušenost a jak nabývá významu. Naproti tomu kvantitativní studie kladou důraz na měření a analýzu kauzálních vztahů mezi proměnnými, nikoli na samotné procesy. Bádání má být zasazeno v hodnotami nezatíženém (*value-free*) rámci (Denzin & Lincoln, 1998, s. 8).

¹ Manfred Max Bergman je profesorem na Institutu pro sociologii na Univerzitě v Basileji, působí také jako hostující profesor na univerzitách v Johannesburgu a Witwatersrandu. Některé části této studie byly publikovány v práci: Bergman, M. M. (2008). The straw men of the qualitative-quantitative divide and their influence on mixed methods research. In M. M. Bergman (Ed.), *Advances in mixed methods research: Theories and applications* (pp. 11–21). Los Angeles, CA: Sage. Z anglického originálu přeložili Marie Doskočilová a Kateřina Vlčková, překlad lektorovali Tomáš Janík a Petr Najvar, Institut výzkumu školního vzdělávání Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Text byl v obdobném znění přednesen jako jeden z hlavních plenárních referátů na 19. výroční konferenci *České asociace pedagogického výzkumu*, která se konala 5.–7. září 2011 na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity.

1 Úvod

Cíle a přínosy smíšeného výzkumu (*mixed methods research*) se zdají být jednoduché: jde o to zkombinovat kvalitativní (QL) a kvantitativní (QN) metody výzkumu tak, aby byly využity výhody obou přístupů, a překonat tak jejich slabiny. Jaké však konkrétně jsou ony výhody a slabiny? Lze například neutralizovat předpojatost v interview tím, že do výzkumného projektu zařadíme ještě dotazník nebo experiment? Zajistí uvedení četností a testů významnosti u témat identifikovaných v souboru novinových článků objektivitu narativní analýzy? Jistěže ne! A přece jsou mnohé diskuse o smíšeném designu výzkumu postaveny na metodologických argumentech, které lze při bližším zkoumání považovat za problematické, ne-li neudržitelné. Je to zčásti dáno tím, že zejména na počátku 80. let 20. století byly kvalitativní výzkumné metody jednoznačně spojovány s konstruktivismem a interpretativními metodami, zatímco kvantitativní metody spíše s pozitivismem². Tato situace vedla mezi kvalitativními a kvantitativními výzkumníky k „paradigmatické válce“ a k „tezi o nekompatibilitě“³ (viz Lincoln & Guba, 1985). Pokud opravdu staví kvalitativní a kvantitativní výzkum na odlišných ontologických, epistemologických a axiologických předpokladech, jak ještě dnes někteří tvrdí, pak by smíšený přístup nebyl možný. Jestliže například kvalitativní výzkumníci předpokládají, že veškeré výzkumné snahy jsou zatížené hodnotami (*value-laden*), zatímco kvantitativní výzkumníci se domnívají, že veškeré výzkumné úsilí musí být hodnotami nezatížené (*value-free*), tj. objektivní, jak mohou být tyto nekompatibilní pozice kombinovány v jednom výzkumném designu? Na základě předpokládaného zásadního rozdílu, ba dokonce nekompatibilitě kvalitativního a kvantitativního výzkumu a z toho plynoucí nutnosti zdůvodňovat své

² Přesněji řečeno není možné provádět formální testování hypotéz a zároveň věřit v metateoretickou ideu pozitivismu. Spíše je to tak, že formální test hypotézy, který zahrnuje falzifikovatelnou nulovou hypotézu, může být buď zamítnut na základě empirické evidence, nebo se jej pomocí empirické evidence zamítnout nepodaří. Hypotéza nemůže být nikdy přijata nebo „prokázána“. Z toho vyplývá, že většina běžných statistických výzkumů je zakotvena v postpozitivistické metateorii. Postpozitivismus představuje filozofické, metateoretické pozice, jež staví na tom, že znalost není založena na nezpochybnitelných základech. Znalost je naopak v principu nepodložená, závislá a je modifikovaná ve světle dalšího teoretického vývoje či nekompatibilních empirických důkazů.

³ Dalo by se spekulovat, zda je nekompatibilita jednotlivých přístupů záměrně zveličována, aby bylo zachováno a odůvodněno oddělení paradigmat, nebo jestli rozdíly mezi nimi skutečně vedou k paradigmatické válce. Z tohoto pohledu fungují nekompatibilní prvky kvalitativních a kvantitativních metod výzkumníků jako důležité příznaky identity (*identity markers*).

postupy začali v 90. letech 20. století výzkumníci využívající smíšený design vyvíjet teoretické, konceptuální a empirické strategie, které ve svém nezamýšleném důsledku vedly ke třem vzájemně propojeným slabinám současné teorie a praxe smíšeného výzkumu: k nekritickému přijetí rozdělení kvalitativního a kvantitativního výzkumu; k teoretickým nejasnostem; ke zbytečné formalizaci smíšeného designu.

V této studii nejprve nastíním předpokládané rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami. Za druhé stručně shrnu pokusy výzkumníků využívajících smíšený design vyrovnat se s těmito rozdíly. Za třetí kriticky zhodnotím a následně odmítnu udržitelnost těchto rozdíly; a za čtvrté navrhu kroky směřující ke třetí generaci smíšeného výzkumu. Nakonec budu dokazovat, že současný design, výzkum a teorie smíšených metod postrádají dobré základy a že alternativní zakotvení nejen lépe ospravedlní smíšený výzkum, ale také rozšíří pole jeho působnosti a zdokonalí jeho praxi. Třetí generace úvah o smíšených metodách má přitom naštěstí také potenciál k rozšíření působnosti a ke zlepšení výzkumných praktik pro kvalitativní a kvantitativní výzkum s jednou metodou. Jinými slovy, ukážu, že rozvoj a využití tohoto fascinujícího výzkumného designu jsou výrazně bržděny tím, jak jsou kvalitativní a kvantitativní výzkumné metody omezovány ontologicky, epistemologicky, axiologicky a habituálně, a to jak současnou teorií, tak při aplikacích. Důkladné přezkoumání potenciálu a limitů ukáže, že možnosti výzkumného designu jsou mnohem bohatší, než si lze v současnosti představit, čímž se výzkumný proces otevírá mnoha novým eventualitám, pokud jde o techniky sběru a analýzy dat.

2 Předpokládané rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami

Není snadné určit původ myšlenky, že kvalitativní a kvantitativní metody představují fundamentálně odlišné přístupy k výzkumnému procesu. Mohlo by se zdát, že toto rozdělení pochází z odlišných přístupů Sokrata, Platóna a Aristotela k tomu, jak získat „pravé vědění“ (ačkoli pečlivé prostudování předsokratovského myšlení ukazuje, že se o mnohých těchto otázkách týkajících se možnosti a limitů v získávání pravého vědění debatovalo už mnohem dříve). Pravé vědění bylo obvykle považováno za neměnné, přes rozdílnost pozorovatelů a podmínek pozorování. Vědění jako takové je zřetelně odděleno od víry (nebo názorů). To první je neomylné a žádné argumenty jím nemohou otřást, to druhé je omylné, ale lépe reprezentuje, co si lidé myslí, že vědí o objektech

svého myšlení. Podle Platónova *Theaitétu* šel Sokrates dále a formuloval tři podmínky vědění: něco musí být pravda; musí se věřit, že je to pravda; musí být racionálně zdůvodněno, že to pravda je. Už dávno před Sokratem i po něm se hodně debatovalo o tom, do jaké míry hrají roli při získávání znalostí informace z našich smyslů a v širším slova smyslu i informace z empirických pozorování. Podle toho bychom mohli argumentovat, že současné rozdělení má původ v systematických epistemologických rozdílech mezi britskými empiriky a racionálními filozofy 16. a 17. století. Empiriky zastupují Thomas Hobbes a John Locke a racionální filozofy René Descartes, Baruch Spinoza a Gottfried Leibnitz. Kdybychom nicméně považovali toto období a jeho autory za původce současného rozdělení kvalitativního a kvantitativního výzkumu, dopustili bychom se přílišného zjednodušení a chybné interpretace filozofických i metodologických cílů a zájmů jak tehdejších, tak dnešních.

Přesto dnes převažuje názor, že kvalitativní a kvantitativní metody a výzkum patří k různým paradigmatům (např. Guba & Lincoln, 1994; Tashakkori & Teddlie, 1998, 2010; srov. Kuhn, 1970; kritika viz in Bergman, 2010). Můžeme zde ovšem pozorovat, že zdůrazňování zásadních rozdílů mezi kvalitativními a kvantitativními metodami vrcholilo koncem 80. a v 90. letech minulého století, kdy byla publikována celá řada významných textů (např. Brewer & Hunter, 1989; Danziger, 1990; Denzin & Lincoln, 1994, 1998; Flick, 1998; Lincoln & Guba, 1985; Maykut & Morehouse, 1994; Reichhardt & Rallis, 1994; Silverman, 1993, 1997, 1999). I když byly psány za různým účelem a používaly různé argumenty (např. jaké jsou rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami a zda jsou oba typy metod navzájem kompatibilní), formují tyto texty náš současný pohled, totiž že *existují dva druhy výzkumných metod*, a ve svém důsledku brání, jak dále ukážeme, systematictějšímu a teoreticky lépe ukotvenému využití smíšeného designu.

Na základě těchto textů jsou kvalitativnímu výzkumu běžně připisovány četné ontologické, epistemologické, axiologické a další kvality, které zahrnují:

- víru v konstruovanou (nebo ko-konstruovanou) realitu, ve vícečetné (nebo vícenásobně konstruované) reality nebo v neexistující realitu;
- vzájemnou závislost mezi poznávajícím a poznávaným, tj. nemožnost oddělit výzkumníka od zkoumaného subjektu;

- neúmyslnou zatíženost výzkumného procesu a jeho výstupů hodnotami, tj. nemožnost realizovat výzkum a interpretovat výzkumná zjištění nezávisle na osobních, sociálních, kulturních, historických, politických a dalších hodnotách;
- zásadní význam, který má pro výzkumný proces a výzkumná zjištění kontext, např. čas a prostor, politika, specifické situace během vytváření, interpretace, prezentace dat apod.;
- nemožnost zobecňovat výzkumná zjištění za hranice bezprostředního kontextu;
- nemožnost rozlišovat mezi příčinou a následky;
- požadavek, aby byl výzkum v zásadě induktivní a exploratorní;
- tendenci pracovat s malými, nereprezentativními vzorky;
- víru, že výzkum v tomto směru je, nebo by měl být neredukcionistický, tj. víru ve schopnost popsat nebo vysvětlit zkoumané jevy v jejich úplnosti a komplexitě.

Atributy kvantitativního výzkumu (v neplodné „opozici“ vůči výše zmíněným kvalitám) zahrnují:

- víru v jedinou realitu;
- možnost a nutnost oddělování poznávajícího od poznávaného;
- možnost a nutnost hodnotami nezatíženého výzkumu;
- možnost zobecňovat zjištění za kontextuální limity zkoumané jednotky a výzkumné situace;
- snahu identifikovat univerzální, kauzální zákonitosti;
- tendenci pracovat s rozsáhlými, reprezentativními vzorky;
- důraz na deduktivní výzkum cestou falzifikovatelných hypotéz a formálního testování hypotéz.

Podobné soupisy odlišující tzv. paradigmatu můžeme najít v mnohých významných publikacích o smíšeném designu nebo v dílech, která se zaměřují na rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami (např. Bryman, 1988, 2001; Creswell, 2003, 2007; Fielding & Fielding, 1986; Mertens, 2004; Tashakkori & Teddlie, 1998, 2010). Tyto práce mají tendenci reprodukovat již dříve publikované seznamy, jejichž prvky jsou často klasifikovány podle ontologických, epistemologických a axiologických zájmů (*concerns*) (např. Denzin &

Lincoln, 1994; Lincoln & Guba, 1985; Crotty, 1998). V důsledku toho většina teoretiků i praktiků zabývajících se smíšeným designem nejenže akceptuje tuto dělbu práce mezi oběma paradigmaty jako danou, nýbrž, a to je důležitější, začleňuje toto rozdělení mezi svůj hlavní *mysl existence – raison d'être*: Ať už zvítězí ta či ona definice, ať už aplikujeme kteroukoli variantu, smíšený designu bývá zdůvodňován zejména předpokládaným využitím výhod obou paradigmat a kombinováním těchto výhod v rámci jednoho výzkumného designu.

Zabýváme-li se však atributy kvalitativních a kvantitativních výzkumných metod důkladněji, ukazuje se, jak nekompatibilní se tato paradigmaty zdají být. Není to žádným překvapením, vezmeme-li v úvahu hlavní argument jejich protagonistů, tj. důraz na tezi o nekompatibilitě a z ní pramenící válku paradigmat (např. Denzin & Lincoln, 1994, 2005; Lincoln & Guba, 1985, 2000; Silverman, 1993, 1997, 1999). V důsledku toho jsou teoretikové a výzkumníci zabývající se smíšeným výzkumem nuceni zaujímat poněkud schizofrenní postoj k dělbě práce mezi kvalitativními a kvantitativními metodami: na jednu stranu musí akceptovat a zdůrazňovat divergentní kvality připisované každému z paradigmat, které jsou z ontologického, epistemologického a axiologického pohledu zcela evidentně nekompatibilní, na druhou stranu tvrdí, že lze úspěšně kombinovat výhody obou paradigmat v jednom výzkumném designu. Tyto dva postoje jsou neslučitelné. Chyba nespočívá v samotné základní myšlence smíšeného designu, ale spíše v chybných premisách, tj. ve strategickém a/nebo naivním prisuzování dvou odlišných souborů kvalit těmto dvěma obsáhlým skupinám metod.

Při pohledu na hlavní rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami se nabízí otázka, proč jsou tyto atributy tak jednoznačně protikladné, když je přece pojí společná předmětná oblast. Jinými slovy, takové naprosto jasné a čisté rozdíly by nám neměly být podezřelé, zvláště reflektujeme-li komplexní, komplikovaný a kompromisy zatížený výzkumný proces. Při zkoumání výše uvedených dvou soupisů charakteristik je namísto ptát se, zda není jejich obsah spíše pokusem o příměří mezi dvěma frakcemi než vytyčením hranice mezi dvěma typy metod. A pokud se skutečně jedná o dojednaný smír mezi jednotlivými hráči namísto reprezentace skutečných limitů obou přístupů, co tím kvalitativní a kvantitativní metody ztrácejí a jak tento smír ovlivňuje možnosti a limity smíšeného výzkumného designu?

3 Druhá generace teorie smíšených metod: odpověď na předpokládané rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami

Reakci první generace výzkumníků využívajících smíšený design na předpokládaný rozdíl mezi kvalitativními a kvantitativními metodami lze shrnout jedním slovem: nulová. Je to zčásti způsobeno tím, že již od samého počátku, dávno předtím, než se objevil termín *smíšený výzkum* (*mixed methods*), výzkumníci v oblasti sociálních věd běžně kombinovali různé metody sběru a analýzy dat. Koncem 19. století ještě neexistoval obecně akceptovaný názor na to, jak provádět společenskovědní výzkum. Také jednotlivé složky výzkumu – výběr vzorků, sběr dat, analýza dat – nebyly ještě propracované. Na rozdíl od současnosti nebylo tak obtížné osvojit si znalosti a dovednosti z oblasti výzkumných metod, adekvátní pro realizaci empirického výzkumu (historický přehled viz Brannen, 1992; Tashakkori & Teddlie, 1998).

Rostoucí vliv socio-filozofických teorií francouzských autorů Lyotarda, Baudrillarda, Deleuzeho, Barthesa, Foucaulta, Derridy a mnoha dalších, kteří působili v hlavním proudu sociálních věd od 70. let 20. století, způsobil, že mnozí kvalitativní výzkumníci a teoretikové proklamovali spojení mezi konstruktivismem a kvalitativním výzkumem. Příмым důsledkem byla „paradigmatická válka“ mezi kvalitativními a kvantitativními metodami, založená zčásti na tvrzení o jejich neslučitelnosti. Nepřímým důsledkem (avšak přímým pro výzkumníky kombinující metody do té doby, než jim bylo řečeno, že jejich téměř sto let staré postupy již nejsou udržitelné) bylo, že výzkumníci aplikující výzkum s jednou metodou se museli sešikovat pod praporem nových zásad, zatímco výzkumníci používající smíšený design byli nuceni své letité postupy explicitně ospravedlňovat. Přitom nekriticky přijímali nové ideje (*notions*) o rozdílech mezi kvalitativními a kvantitativními metodami, ale ve snaze uniknout z této choulostivé situace současně volili pragmatismus. Nakonec sami začali utvářet designy tak, aby co nejlépe odpovídaly zásadním předpokládaným rozdílům mezi kvalitativními a kvantitativními metodami.

Důkladné studium odhaluje, že pragmatismus⁴ je nekompatibilní s konstruktivismem a pozitivismem. Přinejmenším metateoreticky se tedy výzkumníci z oblasti smíšeného designu sami přivedli do choulostivé situace, jelikož pragmatismus neřeší napětí mezi přijetím kvalitativního/konstruktivistického postoje a postoje kvantitativního/positivistického.

V důsledku toho se literatura o smíšeném výzkumu okrajově dotýká silně idiosynkratické interpretace pragmatismu v tom smyslu, že nabádá výzkumníky k tomu, aby byli pragmatičtí (např. Creswell, 2003, 2007; Tashakkori & Teddlie, 1998, 2010). Pokud však důkladně zvážíme rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami, je obtížné aplikovat pragmatismus v jeho přísném vymezení jako lék proti nekompatibilitě. Maxcy (2003, s. 86; viz také Maxcy, 1995) kupříkladu podotýká, že „pragmatismus se nepokouší o vysvětlování anomálních případů kauzálních efektů, ale spíše se zajímá o způsoby, jakými může praktická inteligence napomoci úplnému a hladkému zvládnutí chaosu a disharmonie. Pragmaticky orientovaní výzkumníci sociálního chování si podávají ruku s racionalisty, s nimiž společně hledají lepší zdůvodnění pro vzdělávací politiku a její argumenty. Na druhé straně stojí bok po boku s empiricky orientovanými badateli, kteří chápou ‚reálný svět‘ a některé věci jako ‚dané‘. Jejich jedinečným přínosem je skutečnost, že otvírají bádání všem možnostem a současně je směřují k praktickým výsledkům.“ K ospravedlnění kombinace různých prvků v rámci smíšeného výzkumu je toto doporučení vágní a metodologicky neuspokojivé. Mnozí výzkumníci, kteří se jím řídí, mohou proto pragmatismus nesprávně interpretovat ve smyslu „vše je dovoleno“, zatímco jiní si možná kladou otázku, zda se výzkumník má metodologickými otázkami vůbec zabývat. Pragmatismus každopádně neřeší nekompatibilitu konstruktivismu s pozitivismem. Může ale posloužit jako adekvátní metateoretický základ pro smíšené metody, stejně jako tomu bylo u konstruktivismu nebo post-positivismu.

⁴ Založený Charlesem Sandersem Peircem, Williamem Jamesem a Johnem Deweyem, s kořeny v Kantově *Kritice čistého rozumu*, jež se pokouší spojit racionalismus, Humův skepticismus a empirismus.

4 Třetí generace teorie smíšených metod jako alternativní odpověď na předpokládané rozdíly mezi kvalitativními a kvantitativními metodami

Existují lepší způsoby vysvětlení patrných rozporů, aniž bychom přitom museli přehlížet základní principy metodologie výzkumu. I když je tento problém úspěšně překonán, stále není jasné, proč a jak mají být metody kombinovány. Přivede nás smíšený výzkumný design k vyšší objektivitě? Měli bychom kombinovat různé teorie, různé typy dat, různé analýzy, různé interpretace, nebo všechny tyto prvky? Je možné kombinovat odlišné epistemologie? Nad těmito otázkami a v předtuše komplikací, které tyto myšlenky přinesou, člověka napadá, zda kombinování metod skutečně představuje zlepšení oproti designu s jednou metodou (*mono-method design*).

Vraťme se nejprve k některým položkám z výše uvedených soupisů, které zdánlivě rozdělují obě paradigmaty z ontologického, epistemologického a axiologického hlediska (tuto argumentaci reprezentují Lincoln & Guba, 1985):

Často se setkáme s tvrzením, že kvalitativní výzkum je založen na předpokladu, že realita je konstruována nebo neexistuje, zatímco kvantitativní výzkum údajně předpokládá existenci jediné reality. V praxi se ale tato ontologická teze často neslučuje s výzkumnými aplikacemi. Například Gilliganová (1982) zpochybňuje Kohlbergovu teorii stadií morálního vývoje, spravedlnosti a práv (např. 1969). Na základě své intuice a tezí provedla sérii kvalitativních interview s mladými muži a ženami v nereprezentativním vzorku, aby vytvořila alternativní teorie a vysvětlení. I když nelze taková zjištění obecně aplikovat na určité populace (např. muže a ženy obecně), podařilo se Gilliganové na základě jejích interview formulovat alternativní vysvětlení k teorii stadií morálního vývoje. Existuje množství dalších příkladů výzkumů, které se prostřednictvím interview a ohniskových skupin pokoušejí odkrývat myšlenky, (deklarované) chování, sociální procesy atd. Podobně také modelování konstrukcí identity, statisticky podložené souborem odpovědí z dotazníkového šetření, nemusí nutně říkat, že základem dotazníkových odpovědí jsou pravé identity. Z metodologického hlediska je tedy přijatelné tvrdit, že vystupující struktury identity jsou založeny na konstrukci, na níž se společně podílejí jak výzkumník svým výběrem a chápáním položek v dotazníku, volbou analytické strategie a interpretací statistických výsledků, tak respondent způsobem, jakým interpretuje otázky v dotazníku v daném sociálním, politickém, historickém a ekonomickém kontextu. Naproti tomu je stejně přijatelné uvádět, že na

základě exploratorních interview udává většina zúčastněných žen, které jsou svými manželi zneužívány, jako důvod setrvání s partnerem ohled na děti.

Zde je další příklad popírající tvrzení, že kvalitativní výzkum musí automaticky odmítat víru v jedinou realitu: Textové materiály (např. dokumenty, transkripty interview apod.) mohou být analyzovány s ohledem na to, co kdo řekl a v jakém kontextu, a podle toho komentovány; nebo může být tentýž materiál zkoumán z hlediska diskurzivní nebo narativní analýzy a mohou být např. sledovány diskurzivní styly a strategie, působnost, hlavní a vedlejší dějové linie, významové struktury apod. Z metodologického hlediska nemá smysl prohlašovat jeden nebo druhý přístup za méně či více validní, hodnotný či vědecký atd. Porozumění datům a jejich analýza musí být namísto toho založeny z velké části na konzistenci s tím, jak rozumět datům ve spojitosti se specifickou výzkumnou otázkou, zdůvodněním, cíli atd. Jen tak má smysl delimitovat povahu reality. Výzkumníci se tudíž v kontextu svých šetření rozhodují (často neuvědoměle), jaké faktické výroky ve vztahu ke svým datům a zjištěním formulují. Jinak řečeno, zaměření výzkumu může opravdu určovat jeho ontologická a epistemologická omezení. Foucaultovská diskurzivní analýza vyžaduje interpretativní přístup k výzkumu, ale nemění povahu textových dat. Stejná textová data mohou být použita v jiných, ontologicky a epistemologicky odlišných přístupech, které vycházejí z různých výzkumných orientací. Výzkumník se o tom, zda bude (či lépe řečeno chce) pracovat s jedinou realitou, s konstruovanou realitou, s vícečetnými realitami, s vícečetně konstruovanými realitami, s realitou ko-konstruovanou výzkumníkem a zkoumaným, nebo s žádnou realitou, rozhoduje nezávisle na tom, zda jsou pravidelnosti (*patterns*) v datech zjišťovány pomocí statistické analýzy, nebo jiným způsobem.

Mýty, které obklopují kvalitativní a kvantitativní výzkum v souvislosti s malými vs. velkými vzorky, induktivními vs. deduktivními postupy, či generováním vs. testováním hypotéz, lze rozptýlit ještě snadněji. Velikost vzorku je u mnoha kvantitativních studií často velmi malá, a naopak vzorky některých kvalitativních výzkumů mohou být poměrně rozsáhlé. Například výsledky tisíců psychologických experimentů, kde jsou data obvykle analyzována statisticky, jsou založeny na relativně malých vzorcích (tj. $n < 100$). Thigpen a Cleckley (1954) použili jediný případ, pětadvacetiletou ženu s kódovým jménem „Eve White / Eve Black“, k identifikaci rozdvojené osobnosti za použití (kromě jiného) statistické analýzy. Celá jedna oblast statistiky se zabývá analýzou malých vzorků (např. Hoyle, 2002; Pett, 2002; Brazzale, Davison, & Reid, 2007). Na druhé straně existuje mnoho kvalitativních výzkumů, které jsou založeny na

datech od tisíců jedinců. Například Bergman et al. (2010) realizovali ve svém kvalitativním výzkumu interview se 120 jedinci. Townsend a jeho kolegové uskutečnili interview s 240 sociálními pracovníky, dozorci a správci institucí pro dlouhodobý pobyt (např. Townsend, 1962) a Thompson shromáždil 545 otevřených interview trvajících od jedné do šesti hodin jako součást projektu *Britská národní orální historie* (British National Oral History Project) (Thompson, 1992, 1988, 1981).

Kvalitativní metody zajisté nelze použít k formálnímu testování hypotéz. Přesto mnozí kvalitativní výzkumníci sledují svou intuici a teze, které vkládají do svých výzkumných otázek a teoretického rámce, do typu a způsobu sběru dat a jejich analýzy a do způsobu, jímž se chrání před selektivní prezentací svých výsledků. Co se týče kvantitativních metod, existuje množství etablovaných statistických analýz, které se nezaměřují primárně na testování hypotéz, a jejichž primárním cílem tudíž není zobecňování poznatků na určitou populaci. Příklady statistických metod, v nichž se výzkumníci primárně zaměřují na induktivní hledání struktury dat,⁵ jsou shluková analýza, faktorová analýza, korespondenční analýza, multi-dimenzionální škálování atd.

Výzkumníci využívající dotazníků a rozhovorů, etnografové a další mohou volit různé postoje vůči pravdivostní hodnotě svých dat a jejich identifikované struktury. Žádná empirická evidence nebo teoretická superstruktura nemohou určovat, jaké ontologické a epistemologické pozice by měl výzkumník zaujmout. Výzkumníci musí činit tato rozhodnutí – a také to dělají – na základě svých zvyklostí, vzdělání a různých zájmů, např. politických, ekonomických či strategických. Mohli bychom samozřejmě pokračovat v rozptylování mýtů kolem systematických rozdílů mezi kvalitativními a kvantitativními metodami. Zde však není třeba vypočítávat všechny argumenty, jde jen o to ukázat na několika příkladech problematičnost rozdělení metod na kvalitativní a kvantitativní. Vlastně to jediné, co lze s určitostí říci na adresu kvalitativních a kvantitativních

⁵ Exploratorní výzkum a induktivní výzkum jsou často nesprávně prezentovány jako synonyma. Zatímco v induktivním výzkumu se projevuje tendence zkoumat data s cílem nalézt struktury (*patterns*), na základě kterých lze vytvářet propozice možných teorií, exploratorní výzkum se může zaměřovat pouze na objevení těchto struktur (*patterns*) v datech, často jako by se přímo vyhýbal spojení s tvorbou teorie. Exploratorní výzkum tudíž někdy vede k tvorbě teorie a pouze v tomto speciálním případě se může v jistém smyslu podobat induktivně orientovanému výzkumu.

metod, je, že kvantitativní metody zahrnují statistické analýzy, zatímco kvalitativní nikoli. Při bližším zkoumání však odhalíme tautologii tohoto argumentu, a tím pádem jeho nepoužitelnost.

Nabízí se otázka, odkud tento mýtus o rozdělení na kvalitativní a kvantitativní pramení. Při bližším pohledu na definice a výroky spojené s kvalitativními a kvantitativními metodami zjistíme, že rozšíření této konfuze má několik důvodů: Zaprvé, zavádějící je spojování kvalitativního a kvantitativního s konstruktivismem a pozitivismem. Situaci by možná velmi pomohlo, kdyby se základní otázky filozofie vědy oddělily od způsobu sběru a analýzy dat. To neznamená, že máme filozofii vědy zanedbávat, právě naopak! Pokud mohu v této věci apelovat na výzkumníky, doporučuji znovu si přečíst texty z oblasti filozofie vědy o epistemologii, které otevírají daleko komplexnější otázky, například o povaze pravdy a zda (nebo jak) ji lze zkoumat empiricky. Tyto texty nelze použít jako návod, zda analyzovat data z dotazníkových či experimentálních šetření bezpodmínečně odlišně než data z interview či ze souboru dokumentů. Dobrá znalost této literatury nás dovede k poznání, že neexistují „dva typy“ metod (kvalitativní a kvantitativní) nebo dva přístupy (konstruktivistický a pozitivistický). Naopak, názory na (post)pozitivismus, konstruktivismus a – v případě smíšených metod – na pragmatismus jsou nesmírně rozmanité a komplexní, o čemž sekundární zdroje, zejména texty o metodách ve společenských vědách, informují přinejmenším nedostatečně.

Vedle hlubšího studia primárních zdrojů k problematice výzkumu, jak se jí zabývá filozofie vědy, doporučuji také přijetí následujících zásad, které pomohou výzkumníkovi vyhnout se dalším běžným mylným představám a chybám. Je důležité jasně rozlišovat, alespoň v zásadě, mezi metodami sběru dat (např. nestrukturovaná narativní interview, dotazníková šetření založená na uzavřených otázkách) a metodami analýzy dat (např. kvalitativní obsahová analýza, foucaultovská diskurzivní analýza, kvantitativní obsahová analýza, analýza latentních tříd)⁶. Ve svých výzkumných projektech bychom si měli lépe uvědomovat konkrétní induktivní a deduktivní aspekty různých analytických fází, jelikož jen málo výzkumných projektů je čistě induktivní či deduktivní povahy. Dále musíme lépe rozlišovat mezi možnostmi metod sběru a analýzy dat a návyky výzkumníka. Ne všechny statistické analýzy formálně testují hypotézy na rozsáhlých a „reprezentativních“ souborech dat a ne všichni etnografové zastávají „onen“ konstruktivistický pohled a vyhýbají se statistickým analýzám.

⁶ Jednou z mála výjimek v metodologické literatuře je Bernard (1999, 2005).

V neposlední řadě není zcela nezbytné věnovat se do hloubky filozofii vědy, tj. při konkrétní argumentaci spojené s empirickými sociálními vědami bychom se měli zdržet zbytečných taxonomií o možnostech a limitech kvalitativních a kvantitativních metod, jelikož taková klasifikace nebývá příliš přesvědčivá a pro konkrétní výzkumný projekt ani příliš užitečná. Namísto toho bychom měli usilovat o zřetelnější zakotvení námi vybraných metod a o zdůvodnění jejich použití ve vztahu k naší výzkumné otázce, potřebám dat, teoretickým východiskům a výzkumnému designu.

5 Přehodnocení oprávněnosti smíšeného designu výzkumu

Skutečnosti, které mohou být méně přijatelné pro zastávce tradičního dělení metod na kvalitativní a kvantitativní, mohou představovat značné uvolnění pro výzkumníky využívající smíšený design. Nemusejí se již potýkat s kombinováním nekompatibilních ontologií, epistemologií a axiologií. Nemusejí se již kupříkladu pokoušet kreativně vysvětlit v kvalitativní části studie založené na smíšeném designu, jak zkoumali vícečetné a společně konstruované reality tazatele a dotazovaného, aby pak v kvantitativní části téhož výzkumu tvrdili, že odpovědi v dotazníkovém šetření jsou přímo spojené s jedinou a objektivně stanovitelnou realitou. Stejně tak již nemusejí v jedné části svého výzkumu tvrdit, že nemohou oddělit svůj pohled výzkumníka od zkoumaného, že výzkum nemůže být oproštěn od hodnot a že nelze efekty oddělit od příčin, a v druhé části projektu prohlašovat, že k zajištění validity výsledků je nejen možné, ale přímo nutné oddělit výzkumníka od zkoumaného, realizovat výzkum bez vázanosti na hodnoty a snažit se o identifikaci univerzálních, kauzálních zákonů.

Díky této rekonceptualizaci se již výzkumníci využívající smíšený design nemusejí na obhajobu vratkých východisek uchýlovat k vágnímu pojmu pragmatismu nebo zneužívat Lévi-Straussovo (1966) přirovnání výzkumného procesu ke kutilství (*bricolage*) a výzkumníka ke kutilovi. To však neznamená, že pragmatismus a kutilství nemají ve smíšené metodologii své místo. Právě naopak, uvedené pojmy již po této rekonceptualizaci nesymbolizují vágní a nekonzistentní výzkumný design a jeho ospravedlňování. Z této výhodné pozice je potom obrana smíšeného designu snazší a soustředěnější. Křížová validace nebo komplementarita výsledků kvalitativní a kvantitativní části výzkumného projektu již není v rozporu s jeho premisami, hlavně proto, že výzkumníci tu musí vysvětlit, co přesně je konvergentní nebo komplementární např. ve

výsledcích jejich kvalitativní obsahové analýzy dokumentů a ve výsledcích z experimentálních dat. Zejména otázka komplementarity bude vyžadovat další pozornost, jelikož již nestačí prokazovat oprávněnost kombinování metod tím, že se tak „vytváří úplnější obraz zkoumané empirické domény“ (Erzberger & Kelle, 2003, s. 469–470; viz také Hunter & Brewer, 1989, 2006). Téměř jakýkoli soubor přídatných dat (*additional data set*) a jakákoli alternativní metoda analýzy nějakého souboru dat tak či onak „přispěje“ ke zkoumanému jevu. Neodpovíme zde na otázku, zda se použitím co největšího počtu dostupných souborů dat a metod přiblížíme nedostižnému ideálu objektivních výsledků, nebo zda jen celou věc zkomplikujeme vzhledem k tomu, že kombinovat data a výsledky není tak snadné, jak to většina textů o smíšeném designu naznačuje. Avšak přínos, který pro smíšenou metodologii znamená myšlenka komplementarity, bude lépe patrný, jestliže budou ve výzkumném designu jasně popsány specifické techniky sběru a analýzy dat na základě jednoznačně stanovených cílů.

6 Závěry

V této studii se snažím dokázat, že tradiční rozdělení na kvalitativní a kvantitativní metody je založeno na značně sporných premisách. Literatura o smíšeném designu převzala toto rozdělení za cenu teoretické nekonzistentnosti a vágnosti ve svém zdůvodňování a obhajobě. Ještě horší je, že tím došlo ke vzniku zbytečných omezení, jež jsou vztahována k možnostem různých metod sběru a analýzy dat a obecněji také k omezení designu, teorie a výzkumu smíšených metod.

Daleko schůdnější a lépe odpovídající řešení tohoto problému spočívá v novém zvážení předpokladů, které za rozdělením metod na kvalitativní a kvantitativní stojí. Stávající předpoklady nejenže brzdí teoreticky podloženou aplikaci kvalitativních a kvantitativních metod v jednom (*single*) výzkumném designu, ale také nepatříčně limitují aplikaci jednotlivých technik sběru a analýzy dat. Proto bude třeba v rámci smíšeného výzkumu lépe vysvětlit, které metody jsou využívány a za jakým účelem a jak a za jakým účelem kombinujeme výsledky odlišných metod. Z toho plyne, že smíšený výzkum si nemůže klást za cíl překlenutí nepřeklenutelné propasti mezi pozitivismem a konstruktivismem. Jestliže však je využíván koherentně a kontinuálně, je možné zasadit projekt se smíšeným výzkumem do konstruktivistické, realisticko-materialistické nebo pragmatistické perspektivy. Jinak řečeno, tyto a další perspektivy jsou možné,

když si uvědomíme různé teoretické a analytické úrovně, jimiž je dáno oddělení teorie, sběru a analýzy dat.

Nakonec je třeba říci, že smíšený výzkum neposkytuje automaticky nebo z principu lepší odpovědi na výzkumné otázky a pravděpodobně ani nenahradí dobře naplánovaný výzkum s použitím jediné metody. Může však nabídnout alternativu k designům s jednou metodou, která nejenže představuje, pro specifické výzkumné otázky, za specifických podmínek a s dostatečnými zdroji, jeden z nejzajímavějších (a nejstarších!) výzkumných designů v sociálních vědách, ale zároveň vybízí ke znovuotevření otázky dlouhodobě uznávaných, leč překonaných předpokladů o možnostech a limitech kvalitativních a kvantitativních metod. Uvážíme-li, kolik praktických aplikací výzkumných metod často úspěšně popírá přísné metateoretické doktríny (Bergman, 2011), jsem přesvědčen, že stojíme na počátku třetí generace smíšeného výzkumu a designu.

Literatura

- Bergman, M. M. (2008). The straw men of the qualitative-quantitative divide and their influence on mixed methods research. In M. M. Bergman (Ed.), *Advances in mixed methods research: Theories and applications* (pp. 11–21). Los Angeles, CA: Sage.
- Bergman, M. M. (2010). On concepts and paradigms in mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 4(3), 171–175.
- Bergman, M. M. (2011). The politics, fashions, and conventions of research methods. *Journal of Mixed Methods Research*, 5(2), 99–102.
- Bergman, M. M., Heinzmann, C., Huber, E., & Vogel, M. (2010). *Bügler, Bueze, Chrappe: Schweizerdeutsche Erzählungen über Arbeit*. Zürich: Seismo.
- Bernard, H. R. (2005). *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. Walnut Creek, CA: AltaMira.
- Bernard, H. R. (1999). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brannen, J. (1992). *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury.
- Brazzale, A. R., Davison, A. C., & Reid, N. (2007). *Applied asymptotics: Case studies in small-sample statistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brewer, J., & Hunter, A. (1989). *Multimethod research: A synthesis of styles*. Newbury Park, CA: Sage.
- Brewer, J., & Hunter, A. (2006). *Foundations of multimethod research: Synthesizing styles*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bryman, A. (1988). *Quantity and quality in social research*. London: Routledge.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Crotty, M. (1998). *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process*. London: Sage.
- Danziger, K. (1990). *Constructing the subject: Historical origins of psychological research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1998). Introduction: Entering the field of qualitative research. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *The landscape of qualitative research: Theories and issues* (pp. 1–34). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.) (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Erzberger, C., & Kelle, U. (2003). Making inferences in mixed methods: The rules of integration. In A. Tashakkori, & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 457–490). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fielding, N., & Fielding, J. (1986). *Linking data: The articulation of qualitative and quantitative methods in social research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Flick, U. (1998). *An Introduction to qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hoyle, R. H. (2002). *Statistical strategies for small sample research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: the cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 347–380). Chicago: McNally.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lévi-Strauss, C. (1966). *The savage mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2000). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research*, (pp. 163–188). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Maykut, P., & Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: A philosophic and practical guide*. London: Falmer.
- Maxcy, S. J. (2003). Pragmatic threads in mixed methods research in the social sciences: The search for multiple modes of inquiry and the end of the philosophy of formalism. In A. Tashakkori, & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (pp. 51–89). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maxcy, S. J. (1995). *Democracy, chaos, and the new school order*. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Mertens, D. (2004). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pett, M. A. (2002). *Nonparametric statistics in health care research: Statistics for small samples and unusual distributions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Reichardt, C. S., & Rallis, S. F. (Eds.). (1994). *The qualitative-quantitative debate: New perspectives*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Silverman, D. (1999). *Doing qualitative research: A practical handbook*. London: Sage.

- Silverman, D. (1997). *Qualitative research: Theory, method and practice*. London: Sage.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text, and interaction*. London: Sage.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (Eds.). (2003). *Handbook of mixed methods in social and behavioral research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Thigpen, C. H., & Cleckley, H. (1954) A case of multiple personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 49(1), 135–151.
- Thompson, P. R. (1992). *The Edwardians: The remaking of british society*. London: Routledge.
- Thompson, P. R. (1988). *The voice of the past*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, T. (1981). *Edwardian childhoods*. London: Routledge, & Kegan Paul.
- Townsend, P. (1962). *The last refuge: A survey of residential institutions and homes for the aged in England and Wales*. London: Routledge and Kegan Paul.

Autor

Prof. Dr. Manfred Max Bergman, Institut für Soziologie, Universität Basel,
Petersgraben 27, 4051 Basel, Schweiz, e-mail: max.bergman@unibas.ch

On the necessity for a third generation in mixed method design, theory, and research: overcoming the burden of the incompatibility thesis between qualitative and quantitative research

Abstract: In this paper I strive for overcoming the burden of the incompatibility thesis between qualitative and quantitative research a I call for a third generation in mixed method design, theory, and research. I will, first, outline the presumed differences between QL and QN methods; second, review briefly how mixed methods researchers have attempted to deal with these differences; third, critically assess and subsequently reject the tenability of these differences; and, fourth, propose steps toward a third generation of mixed methods literature and practices. Ultimately, I will argue that contemporary mixed methods design, research, and theory currently lack a good grounding and that an alternative grounding will not only improve the justification for mixed methods research, but it will also broaden its scope and improve its practice.

Key words: ontology, epistemology, incompatibility thesis, qualitative research, quantitative research, mixed methods research